

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Тарасова А. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено особливості відтворення англійських компаративних фразеологізмів, зокрема способи і прийоми відтворення узуальних й оказіональних компаративних фразеологізмів в українських перекладах текстів англомовної дитячої літератури.

Ключові слова: компаративні фразеологізми, узуальні фразеологізми, оказіональні фразеологізми, дитяча література, переклад.

Тарасова А. В. Відтворення англійських компаративних фразеологізмів в українських перекладах. В статті рассматриваются особенности воспроизведения английских компаративных фразеологизмов, в частности, узуальных и окказиональных компаративных фразеологизмов в украинских переводах англоязычных текстов детской литературы.

Ключевые слова: компаративные фразеологизмы, узуальные фразеологизмы, окказиональные фразеологизмы, детская литература, перевод.

Tarasova A. On translation of English comparative phraseologisms into Ukrainian. The article is dealing with translation issues of English comparative phraseologisms, in particular it highlights peculiarities of phraseological units from dictionaries and author's coinages and ways of their translation into Ukrainian in the texts of children's literature. Considering peculiarities of children's literature, it becomes obvious that imagery and associations of comparative phraseological units are to be understandable for children. To reach this aim a translator should use transformations or resort to creative translation means depending on the context challenges. The attention is mainly focused on the ways serving adequate target text. It has been stated that on rendering of culturally marked comparative phraseological units or author's coinages acting as key stylistic and imagery elements it's vitally important not only preserving their meaning but also conveying their function to the target-language text. In case of eradication it might lead to the destruction of the author's message and may bring changes into lexical and semantic context. Theoretically, the target text (TT) should meet cultural stereotypes of the target audience. However, it has been stated that the imagery and associations of English comparative phraseological units on their reproductive translation into Ukrainian would not always respond to cultural expectations of the target audience. The discrepancy is of considerable importance for implementation of translation strategies and the degree to which a translator makes a text conform to the target culture. In case of domestication, it may involve the loss of information in comparison with a source text. Foreignization retains information from the source text and highlights the foreignness of the source text.

Key words: comparative phraseologisms, dictionary phraseologisms, author's coinages, translation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У художньому творі відображено внутрішню індивідуальну модель світу автора, яка детермінує окреме висловлювання кризь текст як ціле. Індивідуальна своєрідність художника великою мірою виникає як органічний сплав рис і якостей, багато з яких не обов'язково притаманні лише йому. Однак нерідко індивідуальна неповторність виступає настільки яскраво і чітко, що може бути розпізнана в якій-небудь одній особливості стилю. Проте у перекладознавстві питання відтворення лексико-семантичних компонентів текстів дитячої літератури, зокрема у зіставленні англійської та української лінгвокультурних традицій залишається майже недослідженим.

Актуальність розвідки визначається загальною спрямованістю сучасної перекладознавчої науки до

багатоаспектного аналізу фразеологізмів у художньому творі, зокрема компаративних фразеологізмів (далі – КФО), та особливостей їх відтворення не тільки з вихідної мови (далі – ВМ) мовою перекладу (далі – ПМ), але також із однієї лінгвокультури в іншу.

У площині українсько-англійського напрямку перекладу вагоме дослідження фразеології належить Р. П. Зорівчак, яка зокрема, зупиняється на проблемі відтворення і КФО. В українсько-англійському зіставленні виконане дослідження О. О. Молчко, присвячене перекладу художнього порівняння в лінгвокультурному аспекті, натомість у напрацюваннях Я. І. Рецкера висвітлюється питання відтворення англійських КФО російською мовою. Дисертаційне дослідження Н. С. Хижняк присвячене перекладу асоціативного поля порівняння в іспано-українському перекладі. У роботі Т. О. Цепенюк КФО досліджуються при вивченні особливостей відтворення англійських інтенсифікаторів в українських перекладах сучасної англомовної художньої прози.

Проте невіршеним залишається питання специфіки відтворення англійських КФО українською мовою в текстах дитячої літератури. Тому **мета статті** полягає у виявленні специфіки відтворення англійських узуальних та okazіональних КФО в українському перекладі.

Серед майстрів образного ідіоматичного слова, які особливо часто створюють власні порівняння і доречно використовують текстотвірний потенціал фразеологізмів, вирізняються Ч. Діккенс і Л. Керролл.

Гумор Ч. Діккенса відзначається блискавичними асоціаціями, здатністю відшукати щось загальне між словами і предметами. Саме уява, буйна, нестримна, допомогла йому побачити і показати тісний зв'язок між предметом і людиною:

"The ancient tower of a church, whose gruff old bell was always peeping silyly down at Scrooge out of a Gothic window in the wall, became invisible, and struck the hours and quarters in the clouds, with tremulous vibrations afterwards as if its teeth were chattering in its frozen head up there" (9). – «Стародавня церковна дзвіниця, яка своїм охриплим дзвоном цілими днями іронічно зиркала на Скруджа з готичного віконечка, вся потонула в тумані, і дзвін відбивав години й чверті десь у хмарах, супроводжуючи кожен удар таким жалібним деренчливим тремоло, немовби в нього зуб на зуб не попадав від холоду» (1). – «Стародавня вежа церкви, чий грубий старий дзвін завжди хитрувато позирав униз на Скряжа з готичного вікна, стала невидима, вибиваючи тепер, у хмаринках, години й чверті годин, і то з такими тремкими переливами після ударів, ніби там, у її перемерзлій голові, цокотіли якісь зуби» (2).

М'який гумор, співчутлива авторська характеристика, поетично припіднятий тон опису, нарешті глибоко зворушливі, сентиментальні сцени, задушевна інтонація – все це служить письменникові для зображення світлого світу і добра.

"The poulterers' shops were still half open, and the fruiterers' were radiant in their glory. There were great, round, round, pot-bellied baskets of chestnuts, shaped like the waistcoats of jolly old gentlemen, lolling at the doors, and tumbling out into the street in their apopleptic opulence" (9). – «Двері крамничок із курятиною були вже напівпричинені, а бакалійні прилавки переливалися всіма барвами веселки. Тут стояли величезні круглі кошики з каштанами, схожі на обтягнуті жилетами животи веселих старих джентльменів. Вони прихилилися до одвірків, а іноді й викочувалися за поріг, задихаючись від пересичення» (1).

"There were ruddy, brown-faced, broad-girthed Spanish onions, shining in the fatness of their growth like Spanish Friars, and winking from their shelves in wanton slyness at the girls as they went by, and glanced demurely at the hung-up mistletoe" (9). – «Тут була і рум'яна, смуглолиця й товстопуза іспанська цибуля, гладка й блискуча, як лискучі від жиру щокви іспанських ченців» (1).

Згідно з семантичною теорією гумору, гумористичний ефект виникає при неочікуваному пересиченні двох протилежних контекстів у місці бісоціації. Нам смішно, коли два контексти, цілком один одному чужі, завдяки бісоціації починають здаватися нам асоційованими – так виникає когнітивний дисонанс, який компенсується реакцією сміха.

"There an't such a rusty bit of metal in the place as its own hinges, I believe; and I'm sure there's no such old bones here, as mine" (9). – «В усіх крамниці, певно, не знайдеться шматка такого старого іржавого заліза, як ці петлі, і таких старих кісток, як мої» (1).

"It is a fair, even-handed, noble adjustment of things, that while there is infection in disease and sorrow, there is nothing in the world so irresistibly contagious as laughter and good-humour" (9). – «Хвороба і скорбота легко передаються від людини до людини, але все-таки немає на землі нічого більш заразливого, ніж сміх і веселий настрій, і я вбачаю в цьому доцільний, шляхетний і справедливий природний лад» (1).

"There is nothing on which it is so hard as poverty; and there is nothing it professes to condemn with such severity as the pursuit of wealth" (9). – «Світ найсуворіше ставиться до бідності, але не менш суворо – принаймні на словах – засуджує погоню за багатством» (1).

Своєрідними творчими манерами Ч. Діккенса виявляються всі прямі способи впливу на емоції читача. Авторські порівняння у тканині твору виконують найрізноманітніші стилістичні функції: оцінну, емоційно-експресивну, функцію створення сатири й гумору та ін.

"The owner of one scant young nose, gnawed and mumbled by the hungry cold as bones are gnawed by dogs, stooped down at Scrooge's keyhole to regale him with a Christmas carol" (9). – «Один юний власник доволі таки мізерного носа, до того ж добряче вже погриженого ненажерливим морозом, що втисвся в нього, як голодна собака в кістку, припав до замкової щілини Скруджевої контори, бажаючи прославити Різдва» (1). – «Один малий власник кирпатого носа, обгриженого й пожованого голодною холодригою, достоту як кістки бувають погризені собаками, припав до замкової шпарини, аби обдарувати Скряжа колядкою...» (2).

Гротескне загострення типових рис образу виявляється художньо дуже виразним, оскільки внутрішні людські пороки і потворності, винесені на поверхню, особливо чітко постають в сильно перебільшеному, підкресленому вигляді.

"Marley's face. It was not in impenetrable shadow as the other objects in the yard were, but had a dismal light about it, like a bad lobster in a dark cellar" (9). – «Так, обличчя Марлі. Воно не тонуло в непроникному мороку, як усі інші предмети в дворі, а навпаки – випромінювало примарне світло, неначе гнилий омар у темному льоху» (1). – «Мерглеєве обличчя... Воно не було оповите

непроникною тінню, подібно до інших предметів у дворі, а світилося моторошно-примарним сяйвом, неначе гнилий омар у темному льоху» (2).

Карикатура, гротеск, перебільшення, насмішка, відкрита іронія, сарказм – всім цим користується письменник при зображенні темного світу і зла. У найвідомішій із «різдвяних повістей» Ч. Діккенса – «Різдвяній пісні» – читач бачить світ з усіма його контрастами, споглядає минуле головного героя, скнари Скрязя, його самотнє і не дуже щасливе дитинство, його сповнену труднощів юність.

“The fog and frost so hung about the black old gateway of the house, that it seemed as if the Genius of the Weather sat in mournful meditation on the threshold” (9). – «У дворі було так темно, що навіть Скрудж, який знав там кожен камінчик, мусив пробиратися навпомацки, а в чорному підворотті будинку клубився такий густий туман і лежав такий товстий шар інею, немов сам злий дух негоди сидів там, занурений у важкі думи» (1). – «Туман із морозом так налягли на старі чорні ворота будинку, що здавалося, чи то не лихий Дух Негоди усівся там, понуро про щось розмірковуючи на цьому людському порозі» (2).

Холод «кам’яного серця» Скрязя, який є втіленням егоїзму, захланності та бездушності, після казкової подорожі з трьома Духами (Духом Колишнього Різдва, Духом Теперішнього Різдва, Духом Прийдешнього Різдва) відступає, розвіюється.

“It was a great surprise to Scrooge, while listening to the moaning of the wind, and thinking what a solemn thing it was to move on through the lonely darkness over an unknown abyss, whose depths were secrets as profound as Death: it was a great surprise to Scrooge, while thus engaged, to hear a hearty laugh” (9). – «І як же був здивований Скрудж, коли, прислухаючись до завивання вітру і міркуючи про сувору долю цих людей, які неслися вперед у мороці, сковзаючи над бездонною прірвою, такою ж незвіданою й таємничою, як сама Смерть, – як же він був здивований, коли, заглиблений у ці думки, він раптом почув веселий сміх» (1).

У той же час Л. Керролл представляв світ загального світоустрою, а не тільки крихітного шматочка, іменованого Англією, що також знайшло своє відображення в написаних ним книгах.

“I declare it’s marked out just like a large chessboard!” Alice said at last. ‘There ought to be some men moving about somewhere – and so there are!’ She added in a tone of delight, and her heart began to beat quick with excitement as she went on. ‘It’s a great huge game of chess that’s being played – all over the world – if this is the world at all, you know. Oh, what fun it is! How I wish I was one of them! I wouldn’t mind being a Pawn, if only I might join – though of course I should like to be a Queen, best” (8).

«Як на мене, то землю тут розбито під величезну шахівницю! – нарешті здобулася на слово

Аліса. – Десь тут повинні бути й фігури!.. – Є! – додала вона в захваті, і серце їй схвильовано затьохкало. – Це тут розігрується найграндіозніша з шахових партій! Світова гра! Не знаю, правда, чи це можна назвати світом... Та й слава ж забава! От би стати однією з фігур – бодай Пішаком, аби лиш мене взяли до гри... Хоча, звичайно, найприємніше бути Королевою!» (4).

Керролл грає зі стилістичними канонами у творі, використовуючи гру слів та множинність значень слів у тексті. Керролл створює слова та вирази, нові значення слів.

“You see it’s like a portmanteau – there are two meanings packed up into one word” (8). – «Бачиш, це – як у чемодані: в одному слові запакували два значення» (6). – «Це, розумієш, як у валізі – у два відділення запаковано два значення одного слова» (5). – «Бачиш, це наче слова-валізи – два значення запаковані в одне слово» (4).

У нонсенсі відкривається цілий напрямок – світ речей, які оживають і по-чудернацьки діють.

“And a ‘borogove’ is a thing shabby-looking bird with its feathers sticking out all round – something like a live mop” (8). – «А «псашки» – це такі худі, обскубані птахи, які вже зовсім звелися на пси» (6). – «Марамульки» – це як “псюльки” – хирляві й обшарпані пташки з настобурченим пір’ям... щось на зразок живої швабри» (5). – «Швірка – це така обтріпана пташка, у якої пера стирчать в усі боки... щось на киталт живої кудлатої швабри» (4).

Змальовуючи життя нереального світу, Л. Керролл вкладає в уста його мешканців вислови, які цілком сприймаються як фразеологічні.

“Now you talk like a reasonable child,” said Humpty Dumpty, looking very much pleased (8). – «Ось зараз ти говориш, як належить розумній дівчинці, – сказав Хитун-Бовтун з дуже задоволеним виглядом» (6). – «Оце мова розважливої дитини, – вельми вдоволено промовив Шалам-Балам» (5). – «От тепер ти говориш як розумна дитина, – похвалив Бовтун-Говстун, вочевидь дуже задоволений» (4). Поріняльна структура КФО збережена у перекладах Г. Бушиної та В. Наріжної, В. Корнієнко відтворює КФО іменниковою конструкцією.

“But how curiously it twists! It’s more like a corkscrew than a path!” (8). – «Але ця стежка так дивно покручена! Вона швидше нагадує штопор якийсь, а не стежку» (6). – «Ого, як химерно крутить! Не стежка, а штопор!» (5). – «Але як же дивно вона крутить! Це просто штопор якийсь, а не стежка!» (4). Г. Бушина відтворює вираз за рахунок дієслівної конструкції нагадує. В. Корнієнко і В. Наріжна вдаються до антонімічного перекладу і опускають маркер порівняння.

“Thinking again?” the Duchess asked, with another dig of her sharp little chin. – ‘I’ve a right to think,’ said Alice sharply, for she was beginning to feel a little worried. – ‘Just about as much right,’ said the Duchess, ‘as pigs have to fly; and the m-“

(7). – «Знову задумалася? – запитала Герцогиня, ще раз встромлюючи їй в плече своє маленьке гостре підборіддя. – Я маю право думати, – роздратовано відповіла Аліса, бо їй починало все це набридати. – Таке самісіньке право, – сказала Герцогиня, – як свиня літати, а м...» (6). – «А чом би мені й не думати? – сказала Аліса, відчувваючи, що починає драгуватися. – А чом би свині не літати? – сказала Герцогиня. – Звідси мо...» (5). – «Знову в думках? – спитала Герцогиня, учергове копирснувши Алісине плече своїм гострим підборіддячком. – Я маю повне право думати, – різко огризулася Аліса, якій усе це вже трохи набридло. – Не більше, ніж поросята мають право літати, – сказала Герцогиня, – а мо...» (3).

КФО часто задіяні у створенні каламбурів. «*Alice couldn't see who was sitting beyond the Beetle, but a hoarse voice spoke next. 'Change engines – it said, and was obliged to leave off. 'It sounds like a horse,' Alice thought to herself. And an extremely small voice, close to her ear, said, 'You might make a joke on that – something about "horse" and "hoarse," you know' (8).* – «Алісі не видно було, хто сидів за Жуком, але звідти почувся хриплий голос: – Пересядь на інший... – сказав він і замовк, наче вдавився. «Який голос хрипкий, наче хрип кінь», подумала Аліса. Тонюсінький голосок над самим її вухом пропищав: – Ти можеш на цьому побудувати каламбур – «хрипкий» і «хрип кінь», розумієш» (6). – «Алісі не було видно, хто сидів за Жуком, вона тільки почула хрипкий голос: Нехай пересяде на інший... Тут голос закашлявся й замовк. «З голосу ніби охриплий кінь», – подумала Аліса. І враз тонісінький-претонісінький голосочок пропищав у неї над самим вухом: – Маєш слушину нагоду скаламбурити, скажімо: «Де хрип – там грип...» (5). – «Аліса не бачила, хто сидів за Жуком, але наступним хтось застуджено просичав: – Поміняти локомотиви... – І був змушений замовкнути. «Трохи скидалося на сича», – подумала Аліса. І дуже тихенький голосочок сказав їй просто у вухо: – Ти могла б зробити з цього жарт... знаєш, щось таке про «сича» і «просичав»» (4). Г. Бушина і В. Корнієнко відтворюють гру слів, зберігаючи образність оригіналу, а В. Наріжна вводить образ сиплого сича.

При відтворенні каламбуру у ПТ замало відтворити лише зміст каламбуру ВТ у новій мовній формі, перевираженню підлягає й сама форма оригіналу – фонетична й/або графічна.

«*Have you invented a plan for keeping the hair from being blown off?* Alice enquired. *'Not yet,' said the Knight. 'But I've got a plan for keeping it from falling off.' 'I should like to hear it, very much.' 'First you take an upright stick,' said the Knight. 'Then you take your hair creep up it, like a fruit-tree' (8).* – «А ви винайшли засіб уберегти волосся від здування вітром? – запитала Аліса. – Ще ні, – відповів Вершник. – Але я знаю засіб уберегти його від випадання. – Я дуже хочу знати його, дуже. – Треба взяти рівну тростинку, –

пояснив Вершник, – і хай волосся плететься по ній вгору, як повзучі рослини» (6). – «А ви ще не винайшли засобу від виривання волосся? – запитала Аліса. Від виривання ще ні, – сказав Лицар. – А ось від випадання – придумав. – Ой, як цікаво! Розкажіть! – Найперше ставиш сторчма на голову кілочок, – сказав Лицар, – і обвиваєш його волоссям, як дерево плющем, – хай собі пнеться» (5). – «Ви винайшли спосіб уберегтися від здування волосся з голови? – спитала Аліса. – Ще ні, – відповів лицар. – Але я винайшов спосіб утримати його від ВИПАДАННЯ звідти. – Мені дуже цікаво послухати. – Спершу береш рівний дрючок, – сказав Лицар. – Потім змушуєш волосся повзти по ньому вгору – так, як роблять із плодовими деревами» (4). Образність оригіналу чітко до тексту відтворює В. Наріжна, у перекладі Г. Бушиної – повзучі рослини, у В. Корнієнко – плющ.

Адекватне відтворення каламбуру слугує поживленню мови ПТ дитячої літератури, а тексти, у свою чергу, виявляються цікавішими для читачів. «*I hope you've got your hair well fastened on?* he continued, as they set off. *'Only in the usual way,' Alice said, smiling. 'That's hardly enough,' he said, anxiously. 'You see the wind is so very strong here. It's as strong as soup' (8).* – «Сподіваюсь, волосся в тебе міцно держиться на голові? – продовжував він, коли вони вирушили. – Як і у всіх, – посміхнулася Аліса. – Навряд чи цього досить, – сказав він занепокоєно. – Тут надзвичайно кріпкий вітер. Кріпкий, як бульйон» (6). – «Сподіваюся, волосся в тебе сьогодні тримається міцно? – запитав Лицар, коли вони рушили. – Як звичайно, – усміхнулася Аліса. – Цього не досить, – стривожився він. – Бачиш, тут у лісі страшенно дужий вітер! Він вириває волосся просто з корінням!» (5). – «Сподіваюся, твоє волосся міцно прикріплене до голови? – спитав Лицар, коли вони вирушили. – Так, як і завжди, – не стримала посмішки Аліса. – Боюся, цього недостатньо, – стривожився Лицар. – Бачиш, вітер тут міценький. Міцний, як бульйон» (4).

Каламбур обігрує багатозначність прикметника *strong* (про вітер і волосся). У перекладах Г. Бушиної і В. Наріжної замість супу – бульйон (адже суп не прийнято називати міцним / кріпким). Творчо підійшовши до відтворення каламбуру КФО, В. Корнієнко змінює зміст каламбуру і, послуговуючись тим же принципом обігрування багатозначності слів, застосовує вираз «виривання (дерев) з корінням по відношенню до волосся».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Видоз(а)міни наочно ілюструють положення про подвійну співвіднесеність мовних одиниць – із загальномовною системою й авторським задумом, естетизують засоби загальнонародної мови (Ш. Баллі), а сама можливість, напрям і характер індивідуальних варіантів зумовлені внутрішньофразеологічними характеристиками нормативних узвичаєних фразеологічних формул і їхнім контек-

стом. Проте схильність до аналізованого прийому значною мірою індивідуальна.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у дослідженні інших лексико-семантичних

елементів іншокультурних текстів дитячої літератури з урахуванням жанрового різноманіття та ідіостилістичної специфіки та особливостей певних лінгвокультурних традицій.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Діккенс Ч. Різдвяна пісня в прозі. URL : http://www.aelib.org.ua/texts/dickens_a_christmas_carol_in_prose_ua.htm
2. Діккенс Ч. Різдвяні повісті. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 464 с.
3. Керролл Л. Аліса в Дивокраї. Х. : Фоліо, 2008. 139 с.
4. Керролл Л. Аліса в Задзеркаллі. Х. : Фоліо, 2009. 139 с.
5. Керролл Л. Аліса в Країні Див; Аліса в Задзеркаллі. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006. 264 с.
6. Керролл Л. Аліса в країні чудес. Радянський письменник, 1960. 245 с.
7. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland. London : MacMillan and Co., Limited, 1911. 130 p.
8. Carroll L. Through the Looking Glass (And What Alice Found There). URL: <http://literature.org/authors/carroll-lewis/through-the-looking-glass/>
9. Dickens Ch. A Christmas Carol. URL: http://www.ibiblio.org/ebooks/Dickens/Carol/Dickens_Carol.pdf